

Karolina Kwak

Uniwersytet Jagielloński

Narzędzie: Różne oblicza słów – 2-3 lekcje

Temat 1: Diagnoza słów – Poety, jak również Zoomerów. (Tadeusz Różewicz, „Słowa”)

Temat 2: Jak wiele w słowach drzemie? – pojęć powtórzenie.

Cele: uczeń, dokonując analizy tekstu poetyckiego, podejmuje refleksję nad językiem jako narzędziem niezbędnym do komunikowania się z innymi, funkcjonalnym, potrzebnym do tworzenia relacji; powtarza pojęcia z zakresu poetyki.

Lekcja 1.

Faza wstępna

1. Wyjaśnienie tematu:

Poeta to Tadeusz Różewicz – autor wiersza pt. „Słowa” (można dodać, że to utwór z 2004 roku). Warto powiedzieć uczniom kilka zdań na temat Tadeusza Różewicza (1921-2014) – twórcy nowego języka poetyckiego, debiutującego po wojnie, inteligentnego, przenikliwego obserwatora rzeczywistości.

W **załączniku 1** znajdują się zdjęcia poety oraz wybranych okładek tomików poezji, ale też prozy czy dramatów. Można je wyświetlić na tablicy multimedialnej.

Przydatne strony z informacjami:

<https://www.nck.pl/projekty-kulturalne/projekty/patroni-2021/bio/tadeusz-rozewicz>

<https://instytutpolski.pl/minsk/pl/tadeusz-rozewicz-zyciorys/>

Zoomerzy – przedstawiciele pokolenia Z, którzy wychowali się w erze smartfonów i wszechobecnego dostępu do internetu. Wykorzystują internet i nowe technologie do poszerzania swojej wiedzy, doskonale odnajdują się w świecie aplikacji cyfrowych. Również uczniowie.

Diagnoza – co oznacza to słowo? Jak je rozumiecie? W jakim kontekście/jakiej sytuacji je słyszeliście? (Rozpoznanie na podstawie obserwacji, badań, np. lekarska; ocena wystawiona na podstawie analizy, np. w szkole, diagnoza w czwartej klasie itp.) Jak rozumiecie metaforę: **diagnoza słów?** (np. jako analizę słów

wiersza i wyciąganie wniosków na ich podstawie? Skoro utwór ma tytuł „Słowa”, to może diagnozując słowa utworu, rozpoznamy jakiś ważny problem, który dostrzega Poeta na podstawie obserwacji słów – ich doboru, znaczenia, sposobu wypowiedziania?) Czy diagnoza Poety i Zoomerów (nastolatków) będzie taka sama, podobna czy zupełnie inna?

2. Działania wprowadzające: Zanim pierwszy raz przeczytamy tekst wiersza, prosimy uczniów, by każdy zapisał związki frazeologiczne zawierające wyraz „słowo” (w liczbie pojedynczej lub mnogiej).

Przypominamy, czym jest związek frazeologiczny, podajemy przykłady, by wszyscy uczniowie mieli szansę wykonania polecenia (stałe połączenie wyrazów, mające znaczenie przenośne, np. puste słowa, szyfrowa praca, wpaść jak śliwka w kompot).

Po kilku minutach zapisujemy propozycje uczniów na tablicy oraz uzupełniamy je przykładami ze słownika frazeologicznego. (Warto przypomnieć uczniom o istnieniu wersji papierowej tegoż.) Przykłady:

chwytać/łapać kogoś za słowo, zawsze mieć ostatnie słowo, trzymać kogoś za słowo, dobre słowo, cierpkie słowa, nie przebierać w słowach, słowo honoru, złamać słowo, wejść komuś w słowo, uwierzyć komuś na słowo. Upewniamy się, że uczniowie rozumieją znaczenie związków wyrazowych.

Faza zaangażowania

3. Zanim przeczytamy wiersz po raz pierwszy, wybieramy z tekstu i zapisujemy na tablicy 6 słów, np. *guma*, *balonik*, *dzieciństwo*, *teraz*, *ukryte*, *wybuchają*. Prosimy uczniów, by dopisali określenia do wskazanych słów.

By zoptymalizować to działanie, rozdajemy kartki z wykresem do uzupełnienia. (załącznik 2)

Uczniowie pracują w parach. Po 3 minutach pary łączą się w czwórki, by porównać efekty swojej pracy.

Działania różnicujące: Jeśli mamy w klasie uczniów z Ukrainy, drukujemy dla nich słowniczki (3 część załącznika 2.)

4. Ostatnim etapem tej „zabawy słowami” jest napisanie przez uczniów krótkiego tekstu

Słowa

Słowniczek:

guma - гумка, жуйку balonik - wybuchają - вибухають
dzieciństwo - дитинство ukryte - приховані *namituo, xx*
teraz - тепер *aki*

o słowach z wykorzystaniem wcześniej podanych
6 wyrazów oraz wybranych określeń.

Polecenie: Wykorzystując słowa z uzupełnionego wykresu, napiszcie krótki tekst zatytułowany: SŁOWA. Możecie nadać wyrazom dowolną formę (odmieniać je) oraz dodać inne.

5. Prezentacja prac.

6. Dwukrotne odczytanie wiersza przez nauczyciela. (Tekst można znaleźć pod adresem: https://poezja.org/wz/Tadeusz_Rozewicz/29584/Slowa)

7. Rozdanie uczniom tekstów (**załącznik 3**).

Faza zamykająca (celowo nie nazywam jej podsumowującą)

8. Należy tak poprowadzić działania lekcyjne, by w momencie otrzymania przez uczniów kartek z wierszem pozostało około 5 minut do końca lekcji. Uczniowie powinni mieć chwilę na samodzielną lekturę, na oswojenie tekstu. Prosimy ich również o to, by – tym razem według własnego uznania – podkreślili te słowa, czy całe fragmenty, które są ich zdaniem ważne. Zapowiadamy, że następna lekcja rozpocznie się od analizy tych wybranych wyrazów czy wersów. Prosimy, by przygotowali uzasadnienie swoich decyzji.

Działania różnicujące: Uczniów niepolskojęzycznych prosimy, by, korzystając ze słownika, dokonali tłumaczenia pojedynczych wyrazów, tylko tych, których nie rozumieją. A jeśli im się uda, odszukali przekład wiersza.

Lekcja 2.

Faza wstępna

1. Odczytanie wiersza Różewicza przez ochotnika/ochotniczkę.
2. Nawiązanie do prośby z poprzedniej lekcji – odczytanie przez kilkoro uczestników zajęć ciekawych/znaczących/wybranych słów lub fragmentów tekstu oraz propozycje uczniowskich interpretacji.

Np.:

słowa zostały zużyte/przeżute jak guma do żucia – słowa straciły swoje znaczenie przez ciągłe ich powtarzanie, nadużywanie.

przez młode piękne usta – wskazanie na młode osoby

usta/zamienione w białą/ bańkę balonik – wyolbrzymianie znaczenia słów, niewłaściwe ich odczytywanie, zmienianie sensu, niezrozumienie

osłabione przez polityków/ służą do wybielania/ zębów – puste obietnice osłabiają znaczenie słów, słowa odarte ze znaczenia, pozbawione mocy – umożliwiają „wybielenie” osoby mówiącej, zdjęcie z niej odpowiedzialności; przyklejone uśmiechy maskujące prawdę, skojarzenie z reklamą produktów do higieny jamy ustnej

za mojego dzieciństwa/ można było słowo/ przyłożyć do rany – kiedyś słowa miały moc uzdrawiania, przynosiły otuchę (Czy teraz zawsze jest inaczej?)

teraz osłabione (...) jeszcze trują cuchną/ jeszcze ranią (...) wybuchają/ zabijają – słowa służą tylko do krzywdzenia innych, straciły kojącą moc, niszczą (Czy to sprawiedliwe?)

Uwaga: Warto zadawać uczniom pytania, prosić o przykłady uzasadniające sądy. W klasach, w których testowano narzędzie, niezmiennie pojawiał się przykład nadużywania słowa *kocham*.

Faza zaangażowania

3. Analiza warstwy językowej:

A. Przypomnienie wiadomości o środkach poetyckich – LIRYCZNE BINGO.

Przed lekcją nauczyciel przygotowuje karteczki z definicjami pojęć związanych z liryką (**załącznik 4**).

I. Praca w parach – przygotowanie do gry: Uczniowie otrzymują plik karteczek.

Ich zadaniem jest ustalenie, o jakim terminie jest mowa, i zapisanie poprawnej nazwy na odwrocie. (Poprawne odpowiedzi zawiera załącznik 5.)

Działania różnicujące: Jeśli mamy wśród uczniów obcokrajowców, łączymy ich w grupy z polskimi koleżankami i kolegami. Po zakończonym zadaniu otrzymują wydruk załącznika 5.

Określenie rzeczownika, często wyrażone przymiotnikiem; opisuje cechy przedmiotu, zjawiska lub istoty żywej, jak również nastawienie osoby mówiącej.	Takie połączenie wyrazów, w którym słowa uzyskują nowe znaczenie, różniące się od dosłownego.	Plastyczny opis przestrzeni lub miejsca uzyskany przez zastosowanie różnych środków poetyckich.
Osoba mówiąca w wierszu, może się ujawniać poprzez formy czasowników (1.os.) lub zaimki (ja, mnie, moje).	Podkreślenie cechy poprzez wskazanie podobieństwa do czegoś innego. Zawiera słowa: jak, jakby, niby, niczym, na kształt, jakoby	Nadanie ludzkich cech przedmiotom, zjawiskom, roślinom.
Nadanie cech organizmów żywych przedmiotom, zjawiskom.	Powtórzenie tego samego słowa lub zwrotu na początku kolejnych wersów, strof.	Postać przedstawiona w wierszu.
Wyraz dźwiękonaśladowczy, np.: turkotać, świsnąć, szumieć.	Nowo utworzony wyraz, często na użytek konkretnego utworu poetyckiego.	Wymianowanie kolejnych elementów.
Celowy podział spójnej znaczeniowo wypowiedzi lirycznej, z przeniesieniem (przerzuceniem) fragmentu do kolejnego wersu.	Dwukrotne lub wielokrotne wystąpienie tego samego słowa w celu podkreślenia jego znaczenia.	Jeden z rodzajów literackich. Zalicza się do niego utwory, w których osoba mówiąca wyraża przede wszystkim swoje przeżycia i emocje.

II. BINGO! Nauczyciel wyświetla (na tablicy multimedialnej) planszę (załącznik 6).

Następnie kolejno zakreśla pojęcia.

Przebieg gry: Nauczyciel wybiera np. METAFORĘ. Uczniowie, którzy rozpoznają zaznaczony przez nauczyciela termin, krzyczą BINGO, a następnie odczytują odpowiednie wyjaśnienie. Za każdą poprawną odpowiedź otrzymują punkt.

Uwaga! Dwie definicje nie łączą się z żadnym pojęciem z planszy. To obraz poetycki i liryka.

B. Odnajdowanie środków poetyckich w wierszu. Przykłady:

słowa przeżute jak guma do żucia – porównanie

młode piękne (usta) – epitety

wybielania/zębów – przerzutnia (ważna! wyjaśnienie wyżej)

można było słowo/ przyłożyć do rany – metafora (celowe użycie związku frazeologicznego z potocznego języka, nacechowanego emocjonalnie)

ukryte w głowach/ ukryte w sercach/ ukryte pod sukniami... – anafora

Celowe ożywienie/ ukonkretnienie słów: *osłabione, cuchną, ranią, trują, zabijają.*

Działania różnicujące: Uczniów niepolskojęzycznych prosimy o wskazanie najtrudniejszych dla nich fragmentów oraz tych, które podobają im się najbardziej.

Faza zamykająca:

5. Wspólne zapisanie wniosku dotyczącego języka poetyckiego zastosowanego w wierszu.

We wniosku skupiamy się tylko na ocenie poziomu skomplikowania języka. Czy jest zrozumiały, zawiły, prosty, skomplikowany? Zwracamy uwagę na to, jak każdy kolejny wers wzbogaca znaczenie, rozszerza obraz poetycki, np. **słowa zostały zużyte** (i dookreślenie zużycia skojarzeniem z języka potocznego) **przeżute jak guma do żucia** (i dookreślenie: przez kogo?) **przez młode piękne usta** (czyli młodych ludzi, nas żujących namiętnie gumy/ i dalej: co się stało ze słowami?) **zamienione w białą/ bańkę balonik** (zmiana znaczenia słów poprzez wybielanie czy nadmuchiwanie = wyolbrzymianie).

Przykładowy wniosek: *W wierszu pt. „Słowa” Różewicz używa prostych słów, ale wykorzystuje napięcia pomiędzy nimi do tworzenia mistrzowskich metafor.*

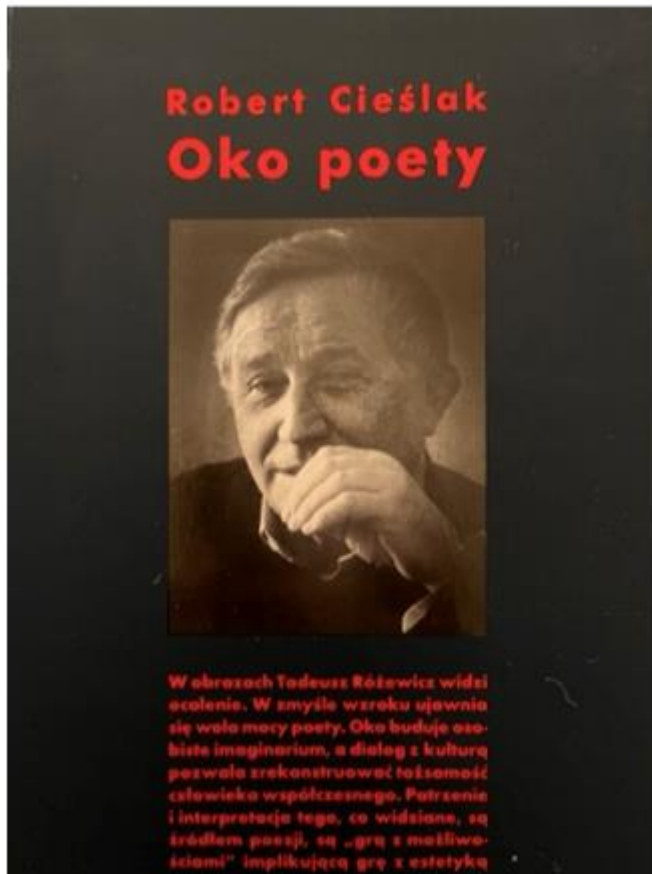
5. Zadanie domowe:

Przemyśl to, co zostało powiedziane na lekcji o sensach ukrytych w wierszu. Zastanów się, jak rozumiesz utwór Różewicza, o czym on jest. Napisz, czy zgadzasz się z omówioną poetycką diagnozą słów. Uzasadnij swoje stanowisko w kilku zdaniach (co najmniej pięciu).

Działania różnicujące: Uczniowie słabo mówiący po polsku zapisują kilka prostych zdań o trudnościach, na jakie napotyka osoba mieszkająca w kraju, którego język zna słabo. Praca może przybrać formę komiksu.

Uwaga: Warto poświęcić kilka minut kolejnej lekcji na poznanie stanowisk uczniów, wymianę spostrzeżeń. Zasadne wydaje się sprawdzenie, jak uczniowie zrozumieli sens wiersza i jaka jest ich „diagnoza słów”. Czy dostrzegają, że słowami można ranić, ale też pomagać; że słowom nie zawsze powinno się wierzyć, bo bywają narzędziem manipulacji; że słowa innych mogą wpływać na naszą ocenę świata; że za słowa powinno się brać odpowiedzialność.

Załącznik 1.

Załącznik 2.

guma
jaka?

dzieciństwo
jakie?
czyje?

ukryte
jak?
z jakiego powodu?
gdzie?

balonik
jaki?
z czego?

teraz
czyli kiedy?

wybuchają
jak?
dlaczego?

Słowa

Słowniczek:

guma - гумка, жуїку

balonik -

dzieciństwo - дитинство

teraz - тепер

які

wybuchają - вибухають

ukryte - приховані

навіщо, як

Załącznik 3.

Tadeusz Różewicz

SŁOWA

słowa zostały zużyte
przeżute jak guma do żucia
przez młode piękne usta
zamienione w białą
bańkę balonik

osłabione przez polityków
służą do wybielania
zębów
do płukania jamy
ustnej

za mojego dzieciństwa
można było słowo
przyłożyć do rany
można było podarować
osobie kochanej

teraz osłabione
owinięte w gazetę
jeszcze trują cuchną
jeszcze ranią

ukryte w głowach
ukryte w sercach
ukryte pod sukniami
młodych kobiet
ukryte w świętych księgach

wybuchają
zabijają

Załącznik 4.

<p>Określenie rzeczownika, często wyrażone przymiotnikiem; opisuje cechy przedmiotu, zjawiska lub istoty żywej, jak również nastawienie osoby mówiącej.</p>	<p>Takie połączenie wyrazów, w którym słowa uzyskują nowe znaczenie, różniące się od dosłownego.</p>	<p>Plastyczny opis przestrzeni lub miejsca uzyskany przez zastosowanie różnych środków poetyckich.</p>
<p>Osoba mówiąca w wierszu, może się ujawniać poprzez formy czasowników (1.os.) lub zaimki (ja mnie, moje).</p>	<p>Podkreślenie cechy poprzez wskazanie podobieństwa do czegoś innego. Zawiera słowa: jak, jakby, niby, niczym, na kształt, jakoby</p>	<p>Nadanie ludzkich cech przedmiotom, zjawiskom, roślinom.</p>
<p>Nadanie cech organizmów żywych przedmiotom, zjawiskom.</p>	<p>Powtórzenie tego samego słowa lub zwrotu na początku kolejnych wersów, strof.</p>	<p>Postać przedstawiona w wierszu.</p>
<p>Wyraz dźwiękonaśladowczy, np.: <i>turkotać, świsnąć, szumieć.</i></p>	<p>Nowo utworzony wyraz, często na użytek konkretnego utworu poetyckiego.</p>	<p>Wymienianie kolejnych elementów.</p>
<p>Celowy podział spójnej znaczeniowo wypowiedzi lirycznej, z przeniesieniem (przerzuceniem) fragmentu do kolejnego wersu.</p>	<p>Dwukrotne lub wielokrotne wystąpienie tego samego słowa w celu podkreślenia jego znaczenia.</p>	<p>Jeden z rodzajów literackich. Zalicza się do niego utwory, w których osoba mówiąca wyraża przede wszystkim swoje przeżycia i emocje.</p>

Załącznik 5.

<p>Określenie rzeczownika, często wyrażone przymiotnikiem; opisuje cechy przedmiotu, zjawiska lub istoty żywej, jak również nastawienie osoby mówiącej.</p> <p>EPITET</p>	<p>Takie połączenie wyrazów, w którym słowa uzyskują nowe znaczenie, różniące się od dosłownego.</p> <p>METAFORA/PRZENOŚNIA</p>	<p>Plastyczny opis przestrzeni lub miejsca uzyskany przez zastosowanie różnych środków poetyckich.</p> <p>OBRAZ POETYCKI</p>
<p>Osoba mówiąca w wierszu, może się ujawniać poprzez formy czasowników (1.os.) lub zaimki (ja mnie, moje).</p> <p>PODMIOT LIRYCZNY</p>	<p>Podkreślenie cechy poprzez wskazanie podobieństwa do czegoś innego. Zawiera słowa: jak, jakby, niby, niczym, na kształt, jakoby</p> <p>PORÓWNANIE</p>	<p>Nadanie ludzkich cech przedmiotom, zjawiskom, roślinom.</p> <p>PERSONIFIKACJA/ UOSOBNIENIE</p>
<p>Nadanie cech organizmów żywych przedmiotom, zjawiskom.</p> <p>ANIMIZACJA/OŻYWIENIE</p>	<p>Powtórzenie tego samego słowa lub zwrotu na początku kolejnych wersów, strof.</p> <p>ANAFORA</p>	<p>Postać przedstawiona w wierszu.</p> <p>BOHATER LIRYCZNY</p>
<p>Wyraz dźwiękonaśladowczy, np.: <i>turkotać, świsnąć, szumieć</i>.</p> <p>ONOMATOPEJA</p>	<p>Nowo utworzony wyraz, często na użytek konkretnego utworu poetyckiego.</p> <p>NEOLOGIZM</p>	<p>Wymienianie kolejnych elementów.</p> <p>WYLICZENIE</p>
<p>Celowy podział spójnej znaczeniowo wypowiedzi lirycznej, z przeniesieniem (przerzuceniem) fragmentu do kolejnego wersu.</p> <p>PRZERZUTNIA</p>	<p>Dwukrotne lub wielokrotne wystąpienie tego samego słowa w celu podkreślenia jego znaczenia.</p> <p>POWTÓRZENIE</p>	<p>Jeden z rodzajów literackich. Zalicza się do niego utwory, w których osoba mówiąca wyraża przede wszystkim swoje przeżycia i emocje.</p> <p>LIRYKA</p>

Załącznik 6.

